

Peter Vodopivec in Joža Mahnič, ur., **Slovenska trideseta leta: Simpozij 1995**. Slovenska matica, Ljubljana 1997, 252 str.

Leta 1997 je izšel zbornik *Slovenska trideseta leta* z razpravami s posvetovanja z istim naslovom, ki ga je 19. in 20. septembra 1995 organizirala Slovenska matica v Ljubljani. V zborniku je objavljenih štiriindvajset prispevkov, ki prikazujejo in analizirajo življenje Slovencev v tridesetih letih tega stoletja z različnih zornih kotov: z nacionalnega, političnega, demografskega, gospodarskega, socialnega/sociološkega, ideološkega, cerkvenega in duhovnega, kulturnega, izobraževalnega, literarnozgodovinskega, umetnostnozgodovinskega in muzikološkega. Posvetovanje je potrdilo oceno organizatorjev, da so bila trideseta leta našega stoletja izjemno pomembno obdobje novejšje slovenske zgodovine.

Na posvetovanju sta sodelovala tudi sodelavca Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU Marjan Drnovšek in Janja Žitnik. Njuna prispevka sta od vseh v zborniku edina, ki obravnavata vprašanja slovenskega izseljenstva v tridesetih letih. Ker je ta tema za bralce *Dveh domovin* še posebno zanimiva, bom v tem poročilu podrobneje predstavil vsebino njunih referatov.

Marjan Drnovšek v svojem referatu »Slovenski izseljenci in domovina v tridesetih letih« ugotavlja, da se v obravnavanem desetletju znova obudi zanimanje za slovensko izseljenstvo, v tem času pa se ponovno poraja tudi dilema o dobrih in slabih straneh tega procesa. Tako kot je bilo izseljevanje na eni strani priznано kot naraven pojav, življenjska nuja in, če hočemo, tudi kot pravica posameznika do gibanja in izbire okolja, v katerem želi živeti, je bilo izseljevanje po drugi strani, z vidika maloštevilnega naroda, ki ga je povojna diplomacija še razkosala, nevaren pojav, ki je bil še toliko bolj usoden za Slovence, saj so bili mnogo bolj dovzetni za iskanje boljšega življenja izven domovine, marsikdaj nepovezanega z nujo odhoda zaradi preživetja.

Tako že leta 1938 v *Izseljenskem zborniku* tudi Franc Omahen deli izseljevanje v pozitivno in negativno odhajanje zdoma. Kot pozitivno, denimo, označuje izseljevanje, ki je bilo posledica izkoriščenosti »dobrin neke zemlje« in pomanjkanja ljudem dostojnega življenja, za katero bi morala skrbeti »domovina«. Kot dodatno negativnost slovenskega izseljevanja omenja tudi nesistematičnost tega procesa in s tem raztresenost Slovencev po svetu, brez možnosti pozitivnega razvoja in z bojznejšo hitre asimilacije v »nekaj generacijah«.

Drnovšek nadalje ugotavlja, da je izseljevanje v tridesetih letih v primerjavi z dvajsetimi spremenilo svoj značaj. Če so v desetletju po prvi svetovni vojni Slovenci odhajali zlasti v države Zahodne Evrope, v rudnike in tovarne, so v obravnavanem obdobju odhajali predvsem kot sezonski delavci na polja Francije, Nemčije in agrarna področja Jugoslavije. V tem obdobju je bilo izseljevanje Slovencev manjše kot v času množičnega izseljevanja v ZDA pred I. svetovno vojno. Izjemi sta bili le Julijska krajina in Prekmurje. Ljudje v Julijski krajini so svoje domove množično zapuščali zaradi raznarodovalnega pritiska in ekonomskega položaja ter si iskali nove domove v Južni Ameriki (Argentini) in tedanji Jugoslaviji. Iz Prekmurja pa so ljudje množično in organizirano odhajali na tuja polja. Naj se ustavimo še pri številkah.

Leta 1931 je izseljenski referat Dravske banovine izračunal, da je živelo v »inozemstvu« 350.000 oseb slovenskega »pokolenja«, in sicer 250.000 v ZDA, 20.000 v Argentini, 5800 v drugih državah Južne Amerike, 6000 v Kanadi, 200 v Avstraliji, 30.000 v Nemčiji, 16.000 v Franciji, 3000 na Nizozemskem in 16.000 v drugih državah.

Kot že rečeno, so bila trideseta leta čas večje prisotnosti slovenske izseljenske problematike v javnosti. Zaradi občutka ogroženosti ob vse večji krepitvi italijanskega in nemškega soseda in njunih agresivnih ideologij ter ob dogajanjih v Evropi v letih pred drugim svetovnim spopadom, ko se je vedno bolj postavljalo v ospredje tudi vprašanje obstoja slovenskega naroda, se je v tem kontekstu pogoostejše omenjal odnos matične domovine do Slovencev po svetu; natančneje, matična domovina se je znova pričela ukvarjati z izseljenstvom. Kot logična posledica tega je bil leta 1937 v Ljubljani ustanovljen Zavod za mednarodno javno pravo, v okviru katerega sta delovala manjšinski in izseljenski odsek.

Prispevek Janje Žitnik in Jerneje Petrič »Slovenski izseljenski pisci v tridesetih letih« (druga avtorica je prispevala podatke za krajše poglavje 'Razcvet tedanje slovenske književnosti v ZDA') je razdeljen v pet delov. V prvem avtorica

spregovori o nastanku in razvoju prvih slovenskih socialnih in kulturnih organizacij na tleh ZDA, Južne Amerike in Evrope, o njihovih glasilih ter še posebej o leposlovnih prispevkih v slovenski izseljenski periodiki. Tako so v ZDA že konec prejšnjega stoletja nastala prva slovenska podporna društva, SNPJ (Slovenska narodna podporna jednota), Kranjsko-slovenska katoliška jednota, Ameriška bratska zveza, Slovenska dobrodelna zveza in druge. Vzporedno so izseljenci ustanavljali tudi prve slovenske pevske zборе in dramske skupine (npr. »Ivan Cankar« in »Anton Verovšek.«), prelomno pa je leto 1891, ko je začel izhajati prvi slovenski list v ZDA, *Amerikanski Slovenec*. V prvih letih in desetletjih tega stoletja se je nato slovensko časnikarstvo dobesedno razcvetelo. Tako prične izhajati *Glas naroda*, *Slovensko-Amerikanski koledar*, *Proletarec*, *Prosveta* (*Glasilo SNPJ*), *Ameriška domovina*, *Ave Marija* in *Ave Marija koledar*, *Ameriški družinski koledar*, *Nova doba*, *Zarja* in končno *Cankarjev glasnik*, za katerega lahko trdimo, da je bil prva in edina v celoti leposlovna slovenskoameriška revija, poleg nje pa je izhajala še cela množica drugih leposlovnih publikacij.

Tudi Slovenci, ki so se izselili v Južno Ameriko, so pričeli v dvajsetih letih ustanavljati svoje prve organizacije in društva (okoli 10). Tako je bil prvi list na tleh Južne Amerike, ki je objavljala tudi v slovenskem jeziku, trojezični list *Gospodarstvo* (od leta 1926). Priseljenci so se kmalu po prihodu v novo domovino pričeli združevati v skupine, ki so praviloma ustanovile vsaka svoje društvo in po eno ali več glasil. Tako so člani levo usmerjenega Delavskega kulturnega društva Oder objavljali svoje prispevke v dvojezičnem *Delavskem listu* (1928–30) ter v glasilih *Borba*, *Delavski glas* in *Njiva*. Liberalno usmerjeni pa so leta 1929 ustanovili Slovensko prosvetno društvo, ki je izdajalo *Slovenski tednik*, medtem ko so jugoslovanski nacionalisti organizirali Sokolsko društvo La Paternal (od 1934 izseljensko društvo Tabor), izdajali pa so tednik *Slovenski dom*. Nekaj let kasneje je bil ustanovljen še *Novi list*, ki se je 1937 leta združil s *Slovenskim tednikom* v *Slovenski list*, ki je izhajal do leta 1946. Do konca tridesetih let je v Argentini izhajalo vsaj petnajst slovenskih listov.

V razvitejših deželah Evrope so v tem času izhajala številna slovenska (ali vsaj deloma slovenska) glasila, predvsem projugoslovanska (takšnih je bilo deset), komunistična (vsaj devetnajst) in katoliško usmerjena. Sorazmerno dobro je bil razvit tudi slovenski periodični tisk v Beogradu, Zagrebu in Sarajevu.

V drugem delu prispevka je podan pregled slovenskih izseljenskih piscev tridesetih let v Južni Ameriki. V obravnavano obdobje sega rojstvo najpomembnejše slovenske revije v Južni Ameriki, *Duhovno življenje*. Ta se je

leta 1934 razvila v samostojno revijo iz nekdanje priloge *Slovenskega tednika*; v tridesetih letih sta jo izmenično urejala Jože Kastelic in Janez Hladnik. Slednji je v reviji objavljal tudi številne potopise s svojih potovanj po Argentini, sodelovali pa so tudi drugi slovenski priseljski pisci, na začetku predvsem s krajšimi prispevki in črticami. V reviji pa so prostor našli tudi nekateri avtorji iz domovine, denimo Erjavec in Levstik.

Slovenska izseljska književnost se je v tem času najbolj razcvetela v Združenih državah, o čemer je govora v tretjem delu prispevka. Po razvrstitvi, ki jo je opravila Jerneja Petrič, so bile v tem času glavne smeri slovenskoameriške književnosti realistično pripovedništvo, struja krščanske usmeritve (pisci iz te skupine so objavljali največ v *Amerikanskem Slovencu*, *Baragovi pratiki*, *Novem svetu* in *Ave Marija koledarju*) in proletarska proza. Pisci slednje so objavljali največ v periodičnih publikacijah, med katerimi velja omeniti *Prosveto*, *Proletarca*, *Majski glas*, *Cankarjev glasnik* in pa predvsem *Ameriški družinski koledar*.

Trideseta leta pa so bila glede leposlovnega ustvarjanja izjemno plodovita tudi za Louisa Adamiča (1898–1951), ki se je bil izselil v ZDA konec leta 1913. Njegove mnogostranske dejavnosti v obravnavanem desetletju so prikazane v četrtem delu študije. Adamič se je pričel oglašati v ameriških revijah v dvajsetih letih s prevodi krajše proze iz slovenske in druge slovanske književnosti, hkrati pa je pričel objavljati prve izvorne zgodbe. Ko se je leta 1929 preselil iz Kalifornije v New York, se je posvetil pisanju svoje prve obsežnejše knjige *Dynamite* (Dinamit). V delu, ki je izšlo leta 1931, Adamič nazorno obravnava zgodovino delavskega gibanja v Združenih državah.

Le slabo leto zatem objavi pretežno biografsko delo *Laughing in the Jungle: The Autobiography of an Immigrant in America* (Smeh v džungli: Avtobiografija priseljenca v Ameriki). Tu se pisatelj v veliki meri posveča ameriškem priseljskemu vprašanju. V delu, ki ga objavi leta 1935 z naslovom *Grandsons: A Story of American Lives* (Vnuki: zgodba iz ameriških usod), raziskuje kompleksno problematiko ameriških priseljencev, samo delo pa je odraz njegovih značilnih osebnih razočaranj, ki so značilna za priseljenca, ki se je navzven sicer uspešno prilagodil novemu okolju, v svojem bistvu pa je ostal razdvojena osebnost.

Adamič še tistega leta objavi tragikomično anekdoto *Lucas, King of the Balucas* (Lukas, kralj Balukov), leto dni zatem pa se še zadnjič poskuša v leposlovju v ožjem pomenu besede z delom *Cradle of life* (Zibelka življenja). Kmalu zatem se pisatelj odpravi na daljše potovanje po srednji Ameriki, po vrnitvi

pa objavi knjigo z naslovom *The House in Antigua* (Hiša v Antigvi). To leto pregleda svoje še neobjavljene zapiske s svojih potovanj po Združenih državah, jih zbere in dopolni s portreti oseb in reportažnimi zapisi ter jih objavi v eni od svojih pomembnejših knjig, *My America* (Moja Amerika). S tem delom pa se pisatelj tudi dokončno poslovil od leposlovja.

Avtorica omenja, da je Adamič tako v domovini kot v ZDA veljal za pisatelja z izredno samosvojimi pogledi, pozneje pa celo za politično sporno osebnost, in ta oznaka se ga je držala vse do smrti. Že ena od njegovih prvih črtic o slovenskih priseljencih – 'bohunkih' – je sprožila pravo medijsko vojno v slovenskoameriškem periodičnem tisku. Tudi njegovo prvo knjižno delo *Dinamit* je bilo deležno različnih kritik, njegova stališča pa so zavračali tako ameriški delodajalci kot tudi radikalna levica, medtem ko sta bili deli *Vrnitev v rodni kraj* in *Boj* v njegovi stari domovini celo prepovedani.

Prispevek je zaključen s sklepom, da so bila trideseta leta eno najplodnejših obdobij slovenske izseljenske književnosti. Dela, ki jih je Janja Žitnik v svojem prispevku le bežno omenila, so nastala v času silovitih razrednih in ideoloških nasprotij, ki so pred drugo svetovno vojno v večini tedanjih dežel, kamor so se izseljevali Slovenci, podobno kot v domovini, dosegla svoj vrhunec.

Milan Likič Guček